

ДИСЦИПЛІНА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ

DISCIPLINE AS A SOCIO-LEGAL PHENOMENON

Назар Ю.С., д.ю.н.,

д.ю.н., професор,

директор Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Львівський університет внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню ознак дисципліни як соціального явища, що певним чином врегульовано законодавством. Встановлено, що дисципліна як засіб правового впливу зазнає відмінного сегментарного значення. Означена ознака обґрунтовується відмінним тлумаченням дисципліни як: умови дотримання законності, умови здійснення належного публічного адміністрування чи умови належного функціонування різних суб'єктів публічної адміністрації (наприклад, митних чи податкових органів).

Акцентовано увагу на тому, що дисципліна з позиції права в різних сферах суспільних відносин відіграватиме різне значення: від абсолютизації (в межах впорядкування військової та спеціальної служби) до позиціонування як одного з орієнтирів належної діяльності (наприклад, стосовно служби в органах місцевого самоврядування).

Виявлено відмінність між законністю та дисципліною – розгалужену систему забезпечення дисципліни, серед яких примус, заохочення, а також організаційний та економічний методи. Зазначено, що дисципліна за функціональним спрямуванням має на меті не «покарати», а створити умови для недопущення порушення та стимулювання дотримання режиму законності заінтересованими особами. Обґрунтовано припущення щодо тлумачення законності в якості правового режиму, що характеризується суворим і неухильним виконанням і дотриманням приписів нормативно-правових актів, та загалом поширюється на всі суспільні відносини з моменту появи людини у суспільстві, а тлумачення дисципліни як соціально-правового явища, яке у свою чергу, впливає на поведінку конкретних осіб за наявності окремих юридичних фактів.

Виокремлено ознаки дисципліни як соціально-правового явища: 1) базується на основі правових норм; 2) полягає у дотриманні законності у визначеній сфері суспільних відносин (трудова, військова, службова тощо); 3) стосується конкретної групи фізичних осіб, які в силу свого правового статусу зобов'язані дотримуватися дисципліни; 4) характеризується поєднанням з нормами моралі та іншими соціальними нормами; 5) має закріплення на законодавчому рівні; 6) підкріплюється встановленим видом відповідальності.

Ключові слова: дисципліна, належна поведінка, законність, владно-розпорядча діяльність, службова дисципліна, дисциплінарний проступок, дисциплінарне правопорушення, соціально-правове явище.

The article is devoted to the study of the signs of discipline as a social phenomenon that is regulated in a certain way by legislation. It has been established that the discipline as an object of legal influence is subject to distinct segmental influence. The specified feature is justified by a different interpretation of the discipline as: conditions for compliance with legality, conditions for proper public administration or conditions for proper functioning of various subjects of public administration (for example, customs or tax authorities).

Attention is focused on the fact that discipline from the standpoint of law in various spheres of social relations will play a different role: from absolutization (within the regulation of military and special service) to positioning as one of the benchmarks of proper activity (for example, in relation to service in local self-government bodies).

The assumption regarding the interpretation of legality as a legal regime, which is characterized by strict and consistent implementation and observance of the prescriptions of regulatory and legal acts, and generally extends to all social relations from the moment of the appearance of a person in society, is substantiated, and the interpretation of discipline as a socio-legal phenomenon, which in its turn affects the behavior of specific persons in the presence of certain legal facts.

The difference between legality and discipline is revealed – an extensive system of ensuring discipline, including coercion, encouragement, as well as organizational and economic methods. It is noted that the purpose of discipline in the functional direction is not to “punish”, but to create conditions for preventing violations and stimulating compliance with the regime of legality by interested persons.

The features of discipline as a socio-legal phenomenon are singled out: 1) it is based on legal norms; 2) consists in observing the law in a certain sphere of social relations (labor, military, service, etc.); 3) refers to a specific group of individuals who, by virtue of their legal status, are obliged to observe discipline; 4) is characterized by a combination of moral norms and other social norms; 5) is established at the legislative level; 6) is supported by the established type of responsibility.

Key words: discipline, proper behavior, legality, administrative activity, official discipline, disciplinary offense, disciplinary offence, socio-legal phenomenon.

Постановка проблеми. Забезпечення законності в праві є однією з найважливіших аспектів, що потребує постійного удосконалення. Орієнтація Української держави на вступ до Європейського Союзу опосередковує потребу втілення не лише демократичних інструментів адміністративно-правового впливу, але й вироблення загального концепту діяльності публічних інституцій. Невід'ємним елементом побудови національної моделі виконавчо-розпорядчої діяльності, є її внутрішня відповідність вимогам законності та дисциплінованості. Якщо ідея законності є доктринально опрацьованою, то проблематика дисципліни як статичної умови будь-яких адміністративних відносин потребує оновленого наукового тлумачення. Вказане обґрунтовується тим, що дисципліна тривалий час тлумачилась як режимна ознака державності та чинники застосування різного роду імперативів.

Аналіз останніх публікацій. Питання дисципліни в праві та її забезпечення в цілому було предметом досліджень багатьох вчених, а саме: В.Б. Авер'янова, Ю.П. Битяк, Л.Р. Білої-Тіунової, Т.І. Білоус-Осінь, В.В. Васильківської, В.М. Гарашука, С.В. Додіна, Ю.С. Даниленко-Негари, І.І. Задой, С.В. Ківалова, Л.М. Корнути, Л.М. Мозолок-

Боднар, Г.І. Чанишевої та інших. Враховуючи потреби правозастосування та сучасний трансформаційний етап побудови незалежної України, **метою статті** є визначення сутності дисципліни як соціально-правового явища.

Відповідно до Академічного тлумачного словника української мови, дисципліну розуміють в якості встановленого порядку, дотримання якого є обов'язковим для всіх членів колективу [1]. Вагомими є висновки Л.М. Мозолок-Боднар щодо можливості трактування поняття «дисципліна» з різних точок зору залежно від сфери наукового пізнання, а саме: а) з філософської позиції як можливість та здатність виробничого персоналу, громадян дотримуватись встановленого і визнаного порядку, що забезпечує відтворення суспільства; б) з економічної позиції як своєчасне і належне виконання правил та обов'язків, дотримання норм економічної діяльності; в) з історичного ракурсу як певний порядок поведінки людей, що відповідає нормам права і моралі, вимогам певної організації, що склалась в суспільстві; г) з соціологічної позиції як різновид соціальних відносин, що виражається в обов'язковому для всіх підпорядкованні тощо [2, с. 218].

Чинним законодавством поняття «дисципліна» також не визначено, натомість Законом України «Про державну службу» закріплено термін «службова дисципліна», що є додержанням державним службовцем присяги, а також сумлінне виконання службових обов'язків та правил службового розпорядку [3]. Дисципліна має зв'язок із дисциплінарною відповідальністю, тобто санкціями за порушення дисципліни, що застосовується зокрема до фізичних осіб (службових осіб).

Дисципліна з позиції права є статичним явищем, що підлягає нормативному регулюванню. Дисципліна в праві є засобом правового впливу, що зазнає відмінного сегментарного значення. Означено ознака обґрунтовується відмінним тлумаченням дисципліни як: умови дотримання законності, умови здійснення належного публічного адміністрування чи умови належного функціонування різних суб'єктів публічної адміністрації (наприклад, митних чи податкових органів). Крім того, дисципліна з позиції права в різних сферах суспільних відносин відіграватиме різне значення: від абсолютизації (в межах впорядкування військової та спеціальної служби) до позиціонування як одного з орієнтирів належної діяльності (наприклад, стосовно служби в органах місцевого самоврядування).

Тлумачення дисципліни як умови дотримання законності опосередковує відсутність можливості їх ототожнення. На відміну від законності, дисципліна спрямована на врегулювання поведінки людини у визначеній сфері суспільних відносин та ґрунтується на лише на нормах права, а й на інших соціальних нормах. Наприклад, відповідно до пункту 2 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України: «... військова дисципліна базується на усвідомленні військовослужбовцями свого військового обов'язку, відповідальності за захист Вітчизни, вірності Військовій присязі... забезпеченні морально-психологічних якостей» [4]. Пунктом 2 Дисциплінарного статуту Національної поліції звернено увагу, що «... службова дисципліна є забезпеченням гідного, чесного та неупередженого виконання поліцейським своїх обов'язків» [5]. Вказане засвідчує вказівку нормативно-правових актів щодо дисципліни на такі категорії, як «гідність», «морально-психологічні якості», «честь», «неупередженість», що виходять за межі класичного розуміння права.

Доцільно припускати, що якщо законність як правовий режим, що характеризується строгим і неухильним виконанням і дотриманням приписів нормативно-правових актів, та загалом поширюється на всі суспільні відносини з моменту появи людини у суспільстві, до дисципліни є соціально-правовим явищем, яке у свою чергу впливає на поведінку конкретних осіб за наявності окремих юридичних фактів. Так, вступ особи на державну службу є підставою забезпеченням нею службової дисципліни в державних органах; вступ особи на службу в органах Національної поліції передбачає обов'язок такої особи дотримуватися відповідної службової дисципліни в органах Національної поліції; несення особою військової служби є підставою дотримання у своїй діяльності військової поведінки. Тобто, саме дисципліна є моделлю поведінки людини, що означає дотримання встановлених приписів нормативно-правових актів (зокрема присяги).

Наявність санкцій за порушення встановленої моделі поведінки, що набуває виразу дисциплінарної відповідальності, свідчить про важливість її забезпечення у суспільстві. На відміну від законності, дисципліна характеризується також розгалуженою системою забезпечення дисципліни, серед яких примус, заохочення, а також організаційний та економічний методи. Вказане свідчить, що дисципліна на функціональним спрямуванням має на меті не «покарати», а створити умови для недопущення порушення та стимулювання дотримання дисципліни заінтересованими особами.

Тлумачення дисципліни як умови здійснення належного публічного адміністрування пов'язано з виокремленням принципу законності як об'єктивної умови ефективності сфери публічного адміністрування в цілому. У цьому контексті, дисципліна визначається як точне й неухильне дотримання порядку, правил поведінки, діяльності всіма членами колективу, тобто це один з елементів регулювання поведінки особи. На думку А.Б. Аверянова дисципліна є точним, своєчасним й неухильним дотриманням встановлених правовими та іншими соціальними нормами правил поведінки в державному й суспільному житті. Вона спрямована на підтримання впорядкованості та узгодженості суспільних відносин, забезпечується засобами юридичної відповідальності й механізмами державного та громадського контролю [6, с. 419]. В.М. Гаращук виокремлює дисципліну в якості однієї з основних умов існування будь-якої демократичної держави, яка можлива при дотриманні ідеї законності всіма фізичними та юридичними особами [7, с. 3]. Дисципліна виступає сполучною ланкою між законністю й правопорядком, а належний рівень дисципліни сприяє утвердженню правомірної поведінки в усіх сферах державного та суспільного життя.

Новак О.Д. виокремлено такі складники дисципліни: 1) виконання (дотримання) нормативно встановлених обов'язків; 2) здійснення наданих прав; 3) дотримання законодавчо передбачених заборон та обмежень. При цьому, її належний рівень має забезпечуватися насамперед такими умовами: 1) дотриманням чинного законодавства в службовій діяльності та виконанням правил внутрішнього трудового розпорядку державного органу; 2) вихованням і стимулюванням керівниками та іншими посадовими особами органів державної влади в підлеглих високих професійних і ділових якостей, сумлінного ставлення до виконання службових обов'язків, поваги до прав і свобод громадян; 3) поєднанням керівниками всіх рівнів методів переконання, виховання й заохочення із заходами дисциплінарної відповідальності щодо підпорядкованих державних службовців; 4) створенням необхідних організаційних, економічних та інших умов для ефективної службової діяльності й поєднанням повсякденної вимогливості керівників до підпорядкованих державних службовців із постійною турботою про них, виявленням поваги до їх честі й гідності, забезпеченням гуманізму та справедливості [8].

Тлумачення дисципліни як умови належного функціонування різних суб'єктів публічної адміністрації пов'язується з тим, що суб'єкти публічної адміністрації зобов'язані при здійсненні будь-яких дій або при утриманні від їх вчинення, та прийнятті рішень суворо дотримуватися законодавства України, діяти виключно відповідно до формули правового регулювання «заборонено все, крім того, що прямо дозволено законом», що знайшло своє відображення у ст. 6 Конституції України: «Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України» та у ст. 19: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [9]. Таким чином, при реалізації суб'єктом публічної адміністрації повноважень має бути дотримано дисциплінарних положень як умови законності їх діяльності.

Поняття «дисципліни в органах публічної адміністрації» охоплює такі складові: дотримання тексту присяги, яку складає публічний службовець; дотримання правил етичної поведінки публічних службовців; виявлення поваги до держави, державних символів України, Українського народу; належне виконання посадових обов'язків; дотримання правил внутрішнього службового розпорядку; виконання вимог щодо політичної неупередженості;

відсутність випадків використання повноважень в особистих (приватних) інтересах або в неправомірних особистих інтересах інших осіб; прийняття публічним службовцем обґрунтованих рішень на підставі дотримання принципів верховенства права та належного врядування тощо.

Змістом дисципліни в органах публічної адміністрації є не лише дотримання присяги, яку складає особа при вступі на публічну службу, сумлінне виконання ним службових обов'язків та правил внутрішнього службового розпорядку, але й свідоме та творче ставлення до роботи що виконується, забезпечення високої якості служби, раціональне використання робочого часу, прагнення до співробітництва та взаємоповаги [10].

Підсумовуючи приходимо до висновку про можливість виокремлення наступних ознак дисципліни як соціально-правового явища: 1) базується на основі правових норм; 2) полягає у дотриманні законності у визна-

ченій сфері суспільних відносин (трудова, військова, службова тощо); 3) стосується конкретної групи фізичних осіб, які в силу свого правового статусу зобов'язані дотримуватися дисципліни; 4) характеризується поєднанням з нормами моралі та іншими соціальними нормами; 5) має закріплення на законодавчому рівні; 6) підкріплюється встановленим видом відповідальності. Акцентовано увагу на тому, що дисципліна з позиції права в різних сферах суспільних відносин відіграватиме різне значення: від абсолютизації (в межах впорядкування військової та спеціальної служби) до позиціонування як одного з орієнтирів належної діяльності (наприклад, стосовно служби в органах місцевого самоврядування). Доцільним видається подальше здійснення наукових розвідок щодо дотримання дисципліни в органах державної влади та поліпшення цього напрямку діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://surl.li/kqunc> (дата звернення: 10.09.2022).
2. Мозолюк-Боднар Л.М. Поняття та сутність дисципліни як соціально-правового явища. *Університетські наукові записки*. 2011. № 2. С. 216–222.
3. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 10.09.2022).
4. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 р. № 551-XIV. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text> (дата звернення: 10.09.2022).
5. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 р. № 2337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#Text> (дата звернення: 10.09.2022).
6. Виконавча влада і адміністративне право : монографія / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. К. : ВД «Ін Юре», 2002. 668 с.
7. Гаращук В.М. Контроль та нагляд у державному управлінні : навч. посібник. Х. : Нац. юрид. академія України, 1999. 55 с.
8. Новак О.Д. Службова дисципліна державного службовця: сутність, ознаки, засоби забезпечення. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. М.В. Афанасьєва. Одеса : Юрид. л-ра, 2015. Вип. 75. С. 139–145.
9. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 20.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 10.09.2022).
10. Загальне адміністративне право України : підручник / за заг. ред.: акад. С. Ківалова і проф. Л. Білої-Тіунової ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 792 с.